

## Píše Veronika Jičínská

(E\*forum, 10. 08. 2022)

**Marek Vajchr** je literárním kritikem, překladatelem, redaktorem, spisovatelem a pedagogem na FAMU. Vystudoval bohemistiku a germanistiku na FF UK. Svou prvotinu *Proml...čitelnost* (Český spisovatel) o hledání dějů a osob spřízněných s hlavním hrdinou a mizejících v čase vydal už v roce 1996. Od roku 2005 je členem redakce *Revolver Revue* a jejím kmenovým autorem. V *Kritické Příloze Revolver Revue* a po jejím ukončení v *Couleuru Revolver Revue* publikoval četné literární kritiky, eseje a překlady z němčiny. Redakčně připravil například knihy H.-G. Gadamera *Aktualita krásného* (Triáda 2003), Claudia Magrise *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře* (Triáda 2001), nebo Emila Staigera *Poetika, interpretace, styl* (Triáda 2008). Šíře jeho intelektuálního záběru, erudice a autorská plodnost jsou obdivuhodné. Mezi jiným uspořádal sbírku básní Jáchyma Topola *Děsivý spřežení* (2016), kterou tvoří básně z dříve pouze samizdatově vydaných sbírek), pro *Revolver Revui*, jež se v roce 2015 věnovala tehdejší debatě o Kunderově možné spolupráci s StB, napsal esej o české polistopadové akademické reflexi poezie Milana Kundery z padesátých let. V témže ročníku *Revolver Revue* publikoval ukázkou z připravované knihy *Jména příběhu* o „některých neuspokojivě vyložených či přehlížených projevech české barokní kultury“, z delších statí stojí za zmínku srovnávací studie o překladech Franze Kafky, v níž byly představeny veřejnosti vůbec poprvé nově nalezené překlady tohoto pražského autora od Jana Hanče. Již předtím ale své kritiky a eseje vydal knižně pod názvem *Vyložené knihy* (2007), v roce 2018 mu vychází, stejně jako předchozí kniha v *Edici Revolver Revue*, další sbírka studií pod názvem *Honba za smyslem*. V téže edici pak od roku 2016 vycházejí v rychlém sledu další knihy: v roce 2016 již zmíněná *Jména příběhu*, v roce 2019 jeho monografie o dnes již zapomenutém pražském německém osvícenském spisovateli Josefu Schiffnerovi *Neviditelný rytíř aneb Rozbřesk imaginace*, v loňském roce pak Cenou Otokara Fischera právě vyznamenaná kniha ***Strašidelné Čechy***. Obě posledně jmenované knihy spojuje přístup k látce hodný básníka učence. Dají se číst jako důvtipná kulturně historická pojednání i napínavé příběhy, které - v případě *Strašidelných Čech* - mají charakter učené rozpravy.

*Strašidelné Čechy* jsou výběrem z monumentální trilogie *Rozpravy z říše duchů* (*Unterredungen von dem Reiche der Geister*), jejichž autorem je vzdělaný osvícenec a satirický duch, tyrolský hrabě Otto von Graben zum Stein. Tento hrabě během svého pohnutého života působil jako mnich řádů servitů (což ale nelze spolehlivě doložit), jako polní kazatel, či již doložitelně pod jménem Astralicus jako královský bavič - napůl učenec, napůl šašek - na dvoře pruského krále Bedřicha Viléma I. O jeho životě se dochovalo pramálo přímých pramenů, navíc byl podle všeho obratným mystifikátorem. To podněcuje Marka Vajchra, jenž von Grabenovy texty doplnil o rozsáhlou předmluvu

s názvem *Astrální komedie*, k výpravám do literární historie, v níž odhaluje nečekané intertextové či intermediální souvislosti, narážky, spletité vztahy a hlavně duchy a duchařinu jako zásadní téma osvíceného 18. století. Zmíněnou trilogii, z níž Vajchr vybral a přeložil příběhy odehrávající se na území Království českého, vydal Otto von Graben zum Stein letech 1731–1741. Dva přátelé, skeptický Andrenio a o jevy z onoho světa či vyšších sfér se zajímající Pneumatophilus – tedy popírač duchů a jejich obhájce – debatují nad případy přízračných zjevení. Pneumatophilovo jméno je mluvící a značí milovníka duchů; jak se dozvíme, je tato postava jednou z mnoha literárních podob samotného učeného hraběte. A jak Marek Vajchr ukazuje ve své předmluvě, von Grabenovo dílo inspirovalo i duchy největší. „V ničem vzor, ve všem podněcovatel a probouzeč“ cituje vypravěč z *Astrální komedie* svému protějšku Michaelovi výrok výmarského Olympana, který Vajchrův vypravěč vztahuje právě na Otto von Graben zum Stein. Dialogizovaná forma rozpravy zde má hlubší význam: předjímá nadcházející rozpravu Pneumatophilovu s Andreniem, jež zároveň zrcadlí Goethem zdramatizovaný zápas Fausta s Mefistofelem jako dialog dvou protichůdných principů. Faustově touze proniknout do podstaty jevů (která zahrnuje i zkušenost z říše duchů) oponuje Mefistofeles jako věčný popírač. Grabenovo dílo má tedy v satirickém, přesto však vážně míněném, pojetí Marka Vajchra pro evropské literární dějiny význam přímo epochální: reaguje na osvícenské debaty o existenci a podstatě duchů, zakládá celé žánry (duchařský a hororový), a ztělesňuje dualitu mezi tvůrčími silami fantazie a rozumu. Řečeno současným žargonem: formuluje diskurzy a narativy utvářející evropskou literární tradici. Ale vraťme se ještě na chvíli ke Goethově *Faustovi*: drama začíná *Věnováním*, v němž lyrické já hovoří s duchy, které můžeme vnímat jako bytosti obývající Goethem vytvořený vesmír a přízraky jeho uprchlého mládí:

*Zas, chvějné postavy mě oblétáte  
jež mlád jsem zřel kdys kalným zrakem svým.  
Zda zachytím vás aspoň tentokráte?* (překlad Otokara Fischera)

*(Ihr naht euch wieder, schwankende Gestalten!  
Die früh sich einst dem trüben Blick gezeigt.  
Versuch' ich wohl euch diesmal fest zu halten?)*

Za racionalistický protipól básníka podléhajícího takovým vidinám lze považovat Christopha Friedricha Nicolaie, autora satirických románů a cestopisů a předního představitele berlínského osvícenství. Tomu Goethe vystavil ve *Faustovi* pomník, ovšem nepříliš lichotivý. Protivný osvícenec se účastní taneční zábavy na Valpuržinu noc a nezná nic lepšího, než tančící duchy, čarodějky a další zavrženíhodné existence kárat a poučovat:

**Osvícenec**

Vy čeládko! Což trpět se to smí?  
Což nebylo vám dávno dokázáno,  
na nohou stát že duchu není dáno?  
A teď tu ještě tancovat — jak my?

**Brocktophantasmist.**

Verfluchtes Volk! was untersteht ihr euch?  
Hat man euch lange nicht bewiesen?  
Ein Geist steht nie auf ordentlichen Füßen;  
Nun tanzt ihr gar, uns andern Menschen gleich!

Osvícencovy rozhořčené výpady na adresu tančících duchů nakonec utne

Mephistofeles jízlivou poznámkou:

Teď do kaluže půjde posadit se, neb v tuhle kúru věří jen; jak pijavky ho kousnou do zadnice, hned z duchů je i z ducha vyhojen.	Er wird sich gleich in eine Pfütze setzen, Das ist die Art wie er sich soulagirt, Und wenn Blutegel sich an seinem Steiß ergötzen, Ist er von Geistern und von Geist kurirt.
---	---

V Goethově originále (a starších překladech *Fausta* do češtiny) ovšem osvícenec vystupuje pod jménem Brocktophantasmist, příp. Proktophantasmist. Jde o neologismus, jehož satirický osten je namířen přímo na Nicolaie: posměšné jméno se skládá z řeckého proktor, tedy výrazu pro konečník, a phantasma, neboli přízrak. A jak souvisí Mephistophelem zmíněné pijavky s kritikou osvíceneckého rozumářství? To osvětluje Marek Vajchr v souvislosti s Nicolaiovým odsudkem Grabenových *Rozprav* jako sbírky nevkusných nesmyslů: „Důvod Nicolaiovy přímo alergické reakce byl nejspíš osobní; roku 1791 tento osvícenský racionalista prodělal nervový záchvat, během nějž se mu začala zjevovat strašidla. Zaháněl je příkládáním pijavic na vlastní pozadí, a protože o této léčebné metodě nejenom sepsal učené pojednání, ale také ho zaslal Pruské akademii věd, stal ve své době všeobecně proslulým mužem, i když asi z poněkud jiných důvodů, než by si sám přál“ (s. 17). Duchové tedy straší i kované osvícence a nemá valného smyslu jim vzdorovat, zvláště když pro nás byli již Goethem povzneseni do říše umění.

Marek Vajchr nás ve *Strašidelných Čechách* zasvěcuje do intertextuálního reje literárních a odborných děl duchařských či pneumatofilních, jež svým vířením barví výraz *duchovní* předosvícenskými, hravými významy bližšími duchařině než duchovním vědám, známým též jako humanitní. Není také jistě náhoda, že označení „Geisteswissenschaft“ je přímo spjaté s osvícenskými debatami: poprvé se objevilo v roce 1787 v anonymním spise s názvem *Wer sind die Aufklärer?* Autor se v ražení tohoto termínu odvolává na teorii „pneumatologie ducha“ a míní tím vědu, jež vysvětluje jevy z příčin „duchovních“. I současné humanitní vědy se bez pozdvižení do říše ducha, v němž lze nalézt smysl, neobejdou. Jak s lehkou ironií, přesto však vážně, zaznívá ústy Pneumatophila: „Graben musel opravdu hodně dlouho čekat, než někdo orlím vzmachem vynese do nebeských výšin duši smyslu, příslušící jeho literám pohřbeným v prachu knihoven. Třeba teď Grabenův duch konečně dojde klidu“ (s. 54).

Přejeme Vám, milý autore, mnoho inspirace německým Geistem, francouzským espritem i všemi duchy obývajícími české území a co nejsrdečněji gratulujeme k Ceně Otokara Fischera!

Marek Vajchr: *Strašidelné Čechy* [Gespenstisches Böhmen] Praha: Revolver Revue 2021. 216 s.

[www.ipsl.cz](http://www.ipsl.cz)